
*Поль
Тибо*

ЗДИВУВАННЯ ЄВРОПЕЙЦІВ

Ті, хто стежить за справами Євросоюзу, знають, що нові східні країни-учасниці є, як то кажуть (мабуть, не надто влучно), «гарними учнями», коли вони беруть участь у системі, кандидатами до якої були впродовж більш-менш тривалого часу. Ось тому, виступаючи в Києві, я боюся шокувати декого з вас, висловлюючи іноді критичні думки з приводу організації, куди вони прагнуть вступити на законних підставах. Але стати «європейцем» у сучасному розумінні, тобто членом організації, — це означає поділяти також і її турботи. Отож я хочу поділитися з вами своїми турботами.

Мої міркування торкнуться спочатку історичної традиції, до якої і ви і ми належимо, хоча в різному розумінні. Друга частина мого виступу буде присвячена підсумкам інституціалізації, що поєднала на сьогодні 47 націй — від Латвії до Ірландії та від Швеції до Мальти. Нарешті, я спробую показати, на яких засадах можна продовжувати, пристосовуючи до нових умов, цю справу.

Історичний портрет Європи

Історію Європи можна коротко звести до історії становлення націй, всупереч імперіям, що прагнули підкорити собі континент. У цій перемозі націй 1918-й, 1945-й і, нарешті, 1989 рік стали головними віхами сторіччя. Але сам рух зародився набагато раніше, оскільки ще до тріумфу націй Європа винайшла саму націю. Класично, на одному кінці спектру політичних форм розрізняють

© П. ТИБО, 2013
© Переклад з французької
Михайла Горновського,
2013

плем'я, що поєднує тих, хто визнає своїх за однаковим походженням і повністю ігнорує зовнішнє, а на іншому кінці імперія, влада, вплив якої апріорі не знає меж і поширюється, куди тільки може. Нації виявляються третім термом, специфічно європейським. Нація знає, що загальне, людське існує, що вона має частину його і вона ж є тільки частиною його. Ця частина, тобто її особливість, поширюється на простір, що його вона вважає своїм, і на історію, що визначає її серед інших варіантів людства. Європа походить від імперії, від Римської імперії. Вона знала також інші імперії, короткострокові, такі як наполеонівська, або тривалі, такі як Священна Імперія або імперія Цезарів. Але що її відрізняє від інших континентів, так це винахід і дедалі більша перевага третього терму. Звичайно, це стосується поділу духовної влади і влади світської на Заході після падіння Риму в V сторіччі, що остаточно розділило політичний простір, незважаючи на коротку «реставрацію Каролінгів» і григоріанську реформу в XI сторіччі, яка затвердила релігійну єдність. Папа Григорій VII підкорив собі західний клерикал, зобов'язавши його, зокрема, дотримуватися цєлібату, повністю уніфікувавши освіту і літургію. Організація, що утворилася в результаті цієї реформи, часто претендувала на домінування, принаймні моральне (теорія «непрямої влади»), над політичною владою, але сам той факт, що вона трималася осторонь, залишив політичному чистий простір, який воно перетворювало дедалі незалежнішим чином у рамках націй. У багатьох сенсах протестантська реформа XVI сторіччя була перемогою політиків у рамках утвореного п'ять сторіч тому дуалізму. Дійсно, протестантська реформа ніде не перемогла б без підтримки королівської влади, ані в Англії, ані в Скандинавії, ані в Саксонії.

Часто протиставляють цю «дуалістичну» модель, що дала націям змогу поступово відійти від свого християнського походження (і навіть спробувати стерти його, як це було в період Французької революції), моделі східній (що її прозвано «цезаро-папською»), яка поєднує й навіть змішує релігію і політику й осередком якої була Візантійська імперія. Історики нам нагадують, що реальність виявляється складнішою, що імператор і патріарх були суперниками, хоч і близькими, незважаючи на це обидві влади в Константинополі почувалися партнерами. Ще наприкінці XIV сторіччя візантійський патріарх дорікав московському князеві, який підкорявся його релігійній владі, що той не визнавав тоді (хитку) владу імператора: «Не добре говорити... у нас одна церква й немає імператора (басилевса — basileus), оскільки між басилевсом і церквою немає глибокої спільності та глибокої єдності». Римська теократія могла іноді звеличувати, іноді припинювати імператорів, але не стверджувати таку спільність долі.

Проте розуміння розвитку націй у Західній Європі було б неповним, якби ми забули, що, звільняючись від католицької церкви через поділ ролей, нації взяли із собою, засвоїли частину християнських цінностей.

Візантійську систему часто вважали продовженням чи, точніше, ще розвитком того, що знав і на що особливо сподівався античний юдаїзм, коли він очікував пришествия месії — священника і правителя. Це сполучення буде прославлене на Заході, зокрема, Євсевієм Кесарійським, але Римська християнська імперія була лише проміжною ланкою. Насправді між Юстиніаном і розграбуванням Рима Аларихом минуло лише кілька десятків років, і написання Святим Августином праці «Про Град Божий», який можна вважати «відкриттям» західного середньовіччя — тією мірою, якою він відносить імперію, християнську чи ні, до минулого. Це не буде кінцем теолого-політичного на Заході, але радше його переміщенням до християнських королівств. При такому розпорощенні імперської спадщини розташовані далеко від Рима королівства, навіть за межами укріплених рубежів — лімес (*limes*), відіграватимуть вирішальну роль; так, Хлодвиг, король франків, близько 500 року не прагне до імперії; на Британських островах, навколо Балтики, у слов'ян з'являються християнські королівства, що не мають зв'язків з імперською традицією. Безперечно, національний стиль західного християнства був зафіксований на початку VIII сторіччя вченим ченцем з Нортумбрії Бедою Високоповажним. У своїй «*Historia ecclesiastica populorum angolorum*» він пише, що, ставши християнами, англійці з народу (*gens*), яким вони були за своїм походженням, стали народностями (*populus*), за образом та подобою євреїв або римлян, ідентифікуючи себе якщо не з обранням, то принаймні з покликанням. Трьома сторіччями раніше Святий Августин протиставив Град Божий градові земному, а на заході Європи з'явилися, незважаючи на поділ релігійних і політичних вотчин, нації «з покликанням», зокрема Англія та Франція, які стануть осередком західної політичної моделі. Християнство встановлюється там надовго, зливаючись частково з політикою, від якої воно за законом відділене, а християнські королі вибирають собі в якості попередників ізраїльських королів, зокрема Давида. Це — початок переходу деяких релігійних цінностей у політику, коли Церква і нації поділяють цю спадщину.

Не менше за те, як вони були пов'язані із християнською спадщиною, властивою Західній Європі, політичні утворення відрізнялися від великих імперій своїм мовним режимом. Через дійсно складну історію вульгарні мови, які не були мовами як античних культур, так і Біблії, поступово взяли гору над латиною, мовою вчених та еклезіастів. Будучи спочатку мовами розмовними, включно з тими, що їх промовляли з висоти кафедр, мовами казок і поезії, вони стали потім мовами великої літератури, адміністрації, зрештою, філософії (Гобс і Декарт) і теології (Кальвін); латина залишилася лише в богослужінні. В підсумку в Європі націй можна було управляти і навчатися тією мовою, що є поширеною. Контраст між простором, що говорить арабською мовою, і тим, що говорить

латинськими мовами, був щодо цього красномовним: колишні латиняни розбили латинський мир, натомість створивши мови, спільні для верхів і низів, натомість арабська мова Корану залишилася незмінною, але відрізнялася від арабських діалектів. Очевидно, що соціальний поділ мов у латинян сприяв демократичному життю, натомість їхня розбіжність відокремила і визначила нації.

Така от передмова до розмірковувань про сьогоденну Європу має на меті показати сумнівність Вульгати, за якою нації, будучи плодами перекручених династичних амбіцій, нібито розділили до того єдину християнську Європу, а «батьки Європи» нібито втрутилися в останній момент, щоб виправити руйнівну історичну катастрофу. Все було не так просто. Відтоді, як наприкінці середніх віків престиж імперії підупав, один за одним стали народжуватися проекти «християнської республіки» або «вічного миру» — від миру короля Богемії Їржи з Подебрад до опусу Канта. Особливо наприкінці багатьох конфліктів, що виникали не через національні розбіжності, а через імперіалістичні атаки, в Іспанії, у Франції, у Габсбургів, європейці уклали відносно тривалі мирні договори (Вестфальський 1648 року, Утрехтський 1714-го, Віденський 1815 року).

Те, що з'явилося як «європейський концепт», потім деградувало. Безперечно, за тих умов, коли суспільні думки зазвучали зовсім по-новому, деякі можновладці в імперській традиції безмежної влади цинічно продовжували вважати народи деталями конструктора. Звідси перший розділ Польщі 1772 року, що став символом цієї тенденції, потім анексія Ельзасу-Лотарингії. У будь-якому разі, у ХХ сторіччі, такі країни, як Німеччина, Росія, Італія, коли там запанував тоталітаризм, були країнами, зачарованими імперською уявою. Можна вважати, що після того, як провідні європейські країни (Англія, Іспанія, Франція, Німеччина, Росія), добровільно чи ні, відмовилися від імперської пристрасі, якій вони раніше піддавалися, Європа виявилася готовою створити мирну співдружність, що вписується в послідовність її історії.

Хоч би як воно було, не ця інтерпретація нашої історії взяла гору, але та, що вважає злочинами такі лиха ХХ сторіччя, як тотальний націоналізм, який не відрізняється від імперіалізму. Ця теза, дуже явно присутня у Жана Моне, ґрунтується на ідеї, що демократична політична участь робить національне почуття небезпечним, як ми це бачили в серпні 1914 року: переломна дата для прихильників цієї критики нації, котрі наводять як аргумент те, що, нібито, кричали в цей день по різні береги Рейну: «На Берлін!» (французькою) на одному березі та «На Париж!» (німецькою) — на іншому. Звідси це почуття спільної дурості й пов'язане з ним почуття рівної відповідальності за розв'язання Першої світової війни. 1939 рік не викликає такого самого почуття, але можна, якщо захотіти, прив'язати другий епізод до першого, зробивши наголос на версальському «диктаті» і

на накладених на Німеччину репараціях. Проте хоч би що говорили про поведження Пуанкаре, було очевидно, що на початку останнього сторіччя існувала країна, у якої був імперський проект, вона бажала домінувати в Європі, і це була не Франція і не Великобританія.

Якщо ті, хто надихнув сучасну організацію Європи, зовсім не відрізняють патріотизм від імперіалізму, адже залежно від погляду можна сказати кількісно про співвідношення приватного і загального (універсального): до загального ми наближаємося, вступаючи в більшу спільноту. Досить бідний погляд на людство. Приватне і загальне не полягає у відношенні охоплення. Ми потрапляємо у світ через особливі прихильності, які можна асоціювати із загальним баченням миру різними образами. Можна, я думаю, як англійці мати почуття того, що вони велика країна. Можна, за німецькою та імперською концепцією в нещодавньому минулому, приписувати собі якість, яка дозволяє очолювати, тобто привласнювати собі загальне. Можна, як французи, що не забувають 1789 рік, завести собі покликання, вважати себе людьми, що транслюють певні цінності, аж до самопожертви. Це пояснює, як канонічні автори французької ідеї нації (Юго, Ренан, Мішле) одностайно припускали, що Франція перетвориться на європейську або світову демократію. Сучасні поборники Європи, яка більше не може бути Європою націй, не втручаються в такого роду дебати, оскільки для них демографічний параметр, щонайменше стосовно націй, є головною заслугою нової спільноти, кількісною заслугою і заслугою моральною, які перекривають одна одну.

Інституціалізація: від доречності до надмірності і до поразки

Вибір західних європейців після Другої світової війни полягав у зниженні ролі націй і заміщенні їх більш широкою перспективою у світі. Це могло викликати подив після патріотичних виступів за звільнення. Але треба враховувати, що часто, зокрема у Франції, цих виступів було не так багато, і особливо те, що народи усвідомлювали, що зобов'язані своєю свободою іншим. Це був момент радше полегшення, ніж гордості. Перемогу здобули росіяни та американці, з іншого боку, європейці несли відповідальність за те, що дозволили Гітлерові прийти до влади, і це викликало в них почуття знецінення.

Заслуга Жана Моне полягала в тому, що він привніс нове, створив зв'язок між європейцями, які, здавалося, загрузли в старих звичках, хоч це залишалося їхньою приватною справою. Нагода йому випала, коли загострилися франко-германські відносини із приводу Саару й Руру. Франція виявилася у скрутному становищі, оскільки ані СРСР, ані США (почалася війна в Кореї) не мали наміру підтримувати її претензії. Моне

запропонував Шуманові «вихід через верх», відкрив перспективу, зв'язавши надію зі швидким подоланням труднощів. Головне з його методу було вже впроваджено в життя: політикам, що ухвалюють рішення, ззовні роблять пропозицію, а виконання здійснює незалежна влада. Якщо політиків і не було зміщено, то їхня роль значно зменшилася. Ефект цієї першої спроби був обмежений, оскільки цей метод було застосовано до окресленої, особливої царини. Три роки по тому невдача з Європейським оборонним співтовариством показала, що його було важко здійснити з провідними політичними суб'єктами, те саме відбулося і в ядерній галузі. Ось чому справжній початок європейської інституції припав на 1957 рік, після поразки під Суецом і укладення Римського договору про Спільний ринок. Цього разу предмет усупільнення був якщо не «чутливим», то все-таки загальнодоступним; він міг стосуватися геть усього, як це помітили дещо пізніше, зокрема, коли Спільний ринок став «Ринком єдиним». Тим часом, після провалу «плану Фуше», що був спробою голлістів дати волю політикам, європейська динаміка стала здебільшого динамікою юриспруденції Європейського Суду, нав'язуючи поступово те, що було приховано в тексті або чого там навіть не було: пріоритет європейського права над національними правами, негайне застосування «директив» Союзу, що їх держави мали «втілювати»... Ці інтерпретації підтверджувалися намірами, проголошеними в договорах, як-от намір створити «дедалі тісніший союз» між європейськими народами (це формулювання зникне 2007 року в Лісабонському договорі). Юриспруденція Європейського Суду, прозвана «телеологічною», припускає, що, входячи до Союзу, народи вливаються в рух, з якого вони вийти не можуть, хоч би якими були вагання у деяких із них. Так, Римський договір передбачав до відкриття конкуренції в будь-якій галузі провести договірну уніфікацію національних правил (санітарних, наприклад). Суд вирішив, що конкуренція може передувати, а уніфікацію буде зроблено потім за необхідності. Користуючись цим же принципом, Єдиний акт, підписаний десять років по тому, мав характер політичного регулювання юриспруденції, якій надавали невизначену роль. Значення цього принципу безперешкодної конкуренції істотно зросло після вступу «тетчерівської» Англії 1979 року. Під її тиском стали вважати, що керування і статут підприємств державних служб мають бути такими, що не заважають конкуренції із приватним сектором, а для цього необхідно, щоб державою поведилася як приватний акціонер. Таким чином, об'єднана Європа набрала вигляду, який ми знаємо і який для самих же учасників залишається загадковим і невловним. Те, що ми бачимо, є однобічно орієнтованим прагматизмом, що не має інших пояснень, крім свого власного функціонування, що розвивається тільки в напрямку «ще тіснішому», навіть коли референдуми вказують на зупинки. Що стосується результату, то

було сказано, що це «невизначеність у безповоротності», формула настільки ж правильна, як і бентежлива.

Цю авторитетність Союзу, що була однією з причин його прийняття урядами, супроводжували взяття під сумнів і перебудова держави втручання, розподілу і захисту тридцяти славних років, збої у функціюванні якої (особливо в Англії) з'явилися після першої «нафтової кризи» 1974 року. Але те, що, починаючи з 1980-х років і «Комісії Делора», можна розцінювати як перемогу Союзу над державами, що погодились, бо були дестабілізованими, спричинилося до надмірності, яка підготувала сучасну кризу.

Дійсно, після 1989 року Союз підвищив свої темпи та дедалі більше пов'язував свій прогрес із розвитком зовнішнього і внутрішнього вільного обміну: нерегламентований «єдиний ринок», почерговий вступ дванадцяти нових держав у Союз, прийом у ВТО «країн, що розвиваються», зокрема Китаю, і, нарешті, 2001 року, завершальна фаза європейської валютної системи — введення «єдиної валюти» — євро. Капітуляція європейського комунізму, поширювані чутки про «кінець історії» змусили повірити промоутерів Європи в те, що вони були й залишаються авангардом людства. Підтвердження цієї позитивної самооцінки прийшло до них 1990 року зі США разом зі словами президента Буша-старшого: «Я бачу, як будується світ за створеним зразком європейської єдності». Тоді здавалося, що перемагає метод Моне, так само як і «федералізм навпаки», починаючись із конкретного, як мистецтво приручення політиків. І справді, Союз був широким закликком до суспільств проти держав: вільна конкуренція, свобода пересування і проживання, Європа відома як велике об'єднання 300 мільйонів осіб. Їм вона дозволяє навіть, чого ніколи не було, скаржитися на державу, громадянами якої вони є.

З іншого боку, представники держав, що змушені йти на нескінченні компроміси, починають від цього європеїзуватися. У певному розумінні Маастрихтський договір став свідком перемоги де Голля над Моне тією мірою, якою Рада Європи, що складається із глав держав, якій належить тепер ініціатива в розв'язанні головних питань, перемогла, таким чином, Комісію, але зовсім не очевидно, що результатом стала європеїзація національних політик, радше навпаки. Можна навіть припустити, що для громадян-виборців національна держава не стала виконавцем європейської політики.

Але є одна незаперечна перемога, функційна перемога європейського ешелону. Проте залишається питання, а чи не про даремну, марну перемогу йдеться, про перемогу апарату, якому вдалося применшити тих, хто й так пригноблений, набагато більше, ніж діяти самому назовні та навіть на самих європейців. Останніх більше залякали, ніж зацікавили. Адже участь у європейських виборах слабка і постійно зменшується. Відомо також: якщо народам Європи надати вибір, то вони не підуть усі в один бік. Так

було у ядерному питанні, у питаннях вугілля, сланцевого газу, війни в Іраку, а з приводу головного — демографічного становища — годі й говорити. Якщо європейські держави діятимуть так, як у Лівії або в Кот-д'Івуарі, то це інша річ. Подана владі ідея, що європейці стануть єдиним народом, виявилася ілюзорною. Настирлива думка про об'єднання стала, зрештою, паралізуювальною. Насправді розбіжності замість того, щоб їх визнавати й переборювати, придушували і замовчували. Від рефлексу забороняти народам займатися політикою в європейській сфері вийшла відома демонстрація із загальним збурюванням проти пропозиції Папандреу дозволити грекам погоджуватися або відкидати заходи із жорстокої економії, які їм були нав'язані.

У дійсності за те, що Європа вперто пішла за Жаном Моне негативним шляхом, шляхом применшення націй та їхнього суверенітету, вона перестала бути амбіцією і стала якоюсь застійною силою, якій підкорилися народи та правителі. У дійсності перед набором директив, що важко визначити, від якого органу вони виходять, і ті, і ті відчують полегшення, що з них знімається відповідальність, але водночас втрачають політичну складову свого життя.

Доля євро виглядає як екстракт із розчаровувального перебігу подій, якого Євросоюз, здається, приречений додержуватися. Проект валютного союзу народився з бажання зменшити коливання курсів національних валют, і тільки 1990 року після воз'єднання Німеччини виникла ідея єдиної валюти. Вона виходила від французьких керівників і технократів, які хотіли взяти участь у керуванні європейською валютою, а не бути пасивно прив'язаними до німецької марки. Вони думали також, що зміцнення європейської дисципліни зробить французьке суспільство більш керованим. Ця стратегія провалилася через європейську зарозумілість 1990-х років. Успіх валютної зони був майже неможливий через поспішне відкриття Союзу, знищення митних бар'єрів, відсутність валютної політики і передання контролю вільним ринкам, що встановлюють курси, за якими різні уряди могли здійснювати позики. Уважні спостерігачі вважають, що насправді зона євро більше не існує, оскільки позики в однаковій валюті здійснюють за різними курсами, залежно від того, хто ви є — німець, грек чи іспанець. Внутрішня недовіра сягнула такого шабля, що уряди південних країн можуть робити позики тільки в банках своїх власних країн. Іншими словами — капітали більше не обертаються. Все-таки для підтримки утопічної надії, що відновляться умови, необхідні для функціонування зони євро (відсутність заборгованості, збалансовані бюджети...), всьому комплексові призначають таке лікування, що на невизначений період розхитуватиме політичну і соціальну рівновагу. Тяга до контролю досягає в нещодавньому Договорі про стабільність і координацію керування того, що передбачається нечуване безцеремонне втручання не тільки у

збалансування національних бюджетів, а й навіть у їхню структуру (вибір витрат) і виконання їх. Останнім аргументом на користь цієї майже розпачливої нав'язливої ідеї є побоювання, нескінченно повторюване без будь-яких аргументів, що зона євро вибухне.

Насамкінець, багато спостерігачів доходять висновку: Європі терміново потрібний ремонт, який все відкладали, бо зовсім нещодавно думали, що вона вкаже путь; у Європи є останній проект — це збереження себе.

Можливо, навіть це самозбереження є тільки позірність, що прикриває гру великої держави, яка домінує в Союзі й насправді керується більш далекою перспективою; німецький проект, здається, має намір «посісти місце у світовій економіці зі своїми власними засобами, які має країна, і не повертатися до європейської гри, що потерпає від кризи суверенних боргів».

Можна, безумовно, накреслити траєкторію Союзу від Римського договору, говорячи, що він створив щось таке, схоже на велике метанаціональне суспільство, але не європейське політичне життя, бо нічого, крім негативного, він не спричинив, звузивши свободу дії держав. Політична енергія, якої він позбавив нації, ніколи не здатна відтворити на своєму полі що-небудь еквівалентне. Або ж наприкінці негативної активності (перешкоджати поганому управлінню) вона виявиться нездатною брати на себе ініціативу та навіть захищатися.

Європа і політика

Часто повторюваний вислів Шарля Делора, що Європа — це «нерозпізнаний політичний об'єкт», характеризує і виправдовує спосіб просування в середовищі суперечності, що дорого коштує. Союз і є в дійсності такою інституційною суперечністю. Все, що в ньому є легітимного, делеговано йому державами, але ця легітимність не відповідає його ефективному принципіві роботи. Насправді делегована сфера не має меж апіорі й, понад те, її неможливо звузити. Цей режим «невизначеності в необоротності» ставить держави та нації під дію такого собі розслаблювального тиску. Майже конституційна роль, що її відіграла юриспруденція Європейського суду, є показовою в цьому розумінні.

Зовні мету федералізму було відкинута двічі. У Маастрихтський договір було включено пропозицію Фуше про надання головної ролі Раді Європи, що складається із глав держав і урядів. Двадцять років по тому конституційний проект, що повторює цей пункт із Лісабонського договору, визнав право країн-членів на вихід із Союзу. Те, що ці зміни нічого не змінили, показує, що визначальним є характер такого об'єкта, як Європа, а не те, яким чином їм управляти. Всі вислови (скажімо, «кооперативний федераліст»), що послужили для прикрашання невизначеності цього об'єкта із властивим йому функціонуванням, були марними й не

змогли подолати головних труднощів: неможливості обговорювати щонебудь у сьогodнішніх рамках. У справжній федерації формуються більшості, в яких беруть участь громадяни. У конфедерації представники держав визначають, що вони хочуть робити разом. У Союзі громадян виключено з дебатів. Що стосується представників держав, то вони залучаються у нескінченну низку кон'юнктурних рішень, досягаючи компромісів, у яких ідуть на поступки в одному місці, щоб одержати компенсацію в іншому, що заважає виокремити та обговорити фундаментальні речі. При розгляді цього стану справ бачимо: 1) що функціонування визначає ролі, і це дає нерегульованій групі сильних держав змогу розвиватися нишком; 2) що позбавлені своєї головної ролі держави насправді принижені до функції виконавців, що суперечить їхній властивості «існувати не для досягнення якихось цілей, а для того, щоб колективно і політично визначати цілі».

Справді, повсякденне функціонування Європейської організації немовби природно наблизило її до ринків, зокрема фінансових, які змогли (приклад євро це показує) заповнити політичну порожнечу. Положення невизначеності, яке пов'язане з необоротністю, поширює в Союзі безвідповідальний фаталізм і, отже, почуття покірливості, яке ввижається тінню громадянського обов'язку, що його стало неможливо здійснити.

Hic salta! — Tum stribai! Дехто дійсно пропонує вихід «через верх» з безвиході євро, повний рішучості федералістський вибір або навіть переворот у Європейському Парламенті, що привласнює собі право призначати й контролювати Комісію, як це робить національний парламент зі своїм урядом. Припустімо, що держави досить деморалізовані й дозволяють робити це, тоді неоднорідність суспільств приречла б на невдачу проект влади, що нав'язує на всій своїй території однакові правила без участі національних держав. Але альтернативний шлях, шлях Європи націй, наражається на труднощі, які існують для більшості європейців — піти зі справжнього шляху через наявність у них подвійної плутаності, що існує з повоєнних часів: плутаність між війною і свободою нації та плутаність між війною і політикою держав. Ці плутаності мають свої вірчі грамоти, оскільки перша відсилає до Гобса, а друга — до Клаузевіца. І перша і друга суперечать прагненню до миру та до національного патріотизму, що, однак, є історичною сутністю Європи. Залишається інший шлях, який зазначали ще Кант та Русо і який можуть також рекомендувати такі великі політичні діячі, як Сюлі та Ришельє, шлях, що не протиставляє універсальність частковості, що властиво будь-якому політичному тілу, але вбачає в універсальності обов'язок і перспективу націй. Прагнути виробити точніше діалектику Європи та націй означає відновити, виходячи з дивної суміші нудьги та надміри, де перебуває сьогodнішній Союз, велику традицію, що начорно зробили європейські нації, позбуваючись панування

або зачарованості Імперією: «християнська республіка», «союз проти війни», «федерація вільних держав»...

Діючи в цій перспективі, перспективі нової діалектики між Союзом і націями, можна орієнтуватися за трьома реперними точками. Зробити спочатку розмежування між зближенням суспільств і політичною Європою, яка поєднує держави. Тобто порвати з ідеєю, що єдність передбачає однорідність; потім уявити собі умови політичного європейського життя; нарешті, поставити собі спільну політичну мету, що може полягати тільки у просуванні ідеї людства, багатшого, ніж комерційна глобалізація, що має місце. Ці три завдання покликані повернути європейцям політичну гідність, якої їх позбавили, постійно надаючи перевагу безперервному накопиченню та зберігаючи невизначеність цілей.

1. Європейська царина «у суспільному розумінні», царина спільноти, керована переважно Комісією, не повинна більше з'являтися як серце, єдине серце Союзу, осередок його майбутнього. Вона має бути відділена від загальних політичних завдань. За цим, як наслідок, має відбутися розвінчання культу ринку, який хибно вважають сьогодні *шляхом* Європи. Прозорість європейських суспільств на ринку може бути за цих умов обмежена через визнання за державами права зорганізувати державні служби та через обмеження соціальної й податкової конкуренції.

2. Повага інституційної гідності народів має стати головним принципом. Зокрема, має бути визнано, що кожний народ зберігає за собою право писати свою власну конституцію, записувати в неї те, що становить засадові принципи його політичного устрою, стосовно яких можна буде контролювати всі закони, що діють на його території. Можливі суперечності між цими принципами і європейським правом можна розв'язувати тільки політично, а не за юриспруденцією Люксембурга. Це властиво самому характеру Союзу. Вступаючи до нього, народи потрапляють не до вправного будинку, але в коло довіри, і ця довіра, виказана чи ні, значить для прийому кандидатів більше, ніж який-небудь інший критерій.

Вирішальним пунктом є організація метанаціонального політичного життя, більшу частину учасників якого становитимуть не люди, а народи. Неправильно розв'язувати це питання, увідповіднюючи долю Союзу деградованій демократії. Чи сумісна об'єднана Європа з демократією, яка є колективним питанням між націями? Безперечно, як це припускає нещодавній епізод. Справді, згадаймо, що моментом, коли політична Європа існувала найреальніше, був початок війни в Іраку, коли явно зіштовхнулися два напрямки у громадській думці. Настільки явна суперечка, що її ми побачили в іншому світлі іспанських виборців, які виражали незгоду зі своїм урядом і підтримали «франко-німецьку» лінію.

Якщо Європа стає політичною, має бути обговорення; якщо вона включає як головний елемент нації, вони мають взяти участь в обговоренні.

Це передбачає, що народи, які за певною процедурою виражають свою відмову брати участь у такому європейському заході, можуть, тимчасово чи ні, не брати в цьому участі. Щоб дійсно існувати, європейська демократія повинна дозволити націям виміряти свої зобов'язання. Визначивши умови вступу та виходу, можна буде припинити дивитися на Європу як на чергу необоротних зобов'язань, як на фатально зорієнтований однорідний потік.

Деякі винаходи сучасної представницької демократії, такі як політичні партії та їхня зміна, не можна прямо застосовувати до Європи націй. Тому необхідно знайти еквіваленти входам і виходам, які властиві національним демократіям, і перебороти необоротність, в якій Європа когось та впадає в параліч. Європа не є нерозпізнаним політичним об'єктом, вона є новим політичним об'єктом, для якого треба створити нові процедури.

Свого часу ініціатори сучасної політики зовсім свідомо розуміли неможливість перенести на рівень націй способи ухвалення рішень грецьких міст, вони зуміли (від Локе до Сієса або авторів *Federalist Papers*) придумати, як висловився Токвіль, «нову політичну науку». Так само, щоб існувати по-справжньому, європейська демократія сама має адаптуватися до своїх рамок, дозволити кожному виміряти свої зобов'язання, збалансувати стабільність зобов'язань і сталість рішень, що дає життя зобов'язанням. Європейці мають потребу в «новій політичній науці», але вони про це не знають.

Поль Тибо (Paul Thibaud) — французький інтелектуал та журналіст, відомий як головний редактор одного з провідних французьких часописів *ESPRIT* (1977—1989).
